

Роман
ІВАНЧУК

*Манго
(Дотик любові).
На межі з потойбіччям*

Останні твори

Харків
«ФОЛІО»
2022

1

Через війну я і мої ровесники не зазнали дитинства, й тому до нас, п'ятнадцятилітніх учнів Коломийської гімназії, прорвалася крізь воєнну завірюху передчасна зрілість й захопила той відрізок часу, в якому мало відбутися, випереджаючи підлітковий вік, раннє дитинство. Й хлопці несподівано для себе відкрили існування на світі раніше погорджуваних ними дівчаток — теж зарання доспілих — із округлими сідничками, до яких, розправляючи фалди, тісно прилягали плісовані спіднички, а на грудях випиналися звабліві горбочки, які вперто намагалися прозирнути алебастровою білизнаю крізь прошивки, умисне недбало зав'язані кольоровими кутасиками; і ми вперше в житті почали відчувати солодку млість у чреслах й те непереборне гріховне почуття намагалися сублімувати загорнутими в латину двозначними освідченнями, на яких, вдаючи, що їх не чують, добре розумілися наші викладачі: «*Inter pedis puellarum est fortuna pueroorum*», й отримували від панянок сміливу обіцянку, яка зрідка сповнювалась, приносячи обранцям найвищу радість: «*Propera ad me, amici, ego dabo tibi pisi!*».

Й позирали ми на дівчат з неприхованою жагою, а у відповідь отримували багатозначні усмішки, й відтоді часто вночі я прокидався від липкої мокроти, вичерпа-

ний гарячою пристрастю, що уві сні навалюно приходила до мене в образі голісінької, мов янголятко, чарівної Богданки з китичкою у пропахвині, яка засвідчувала, що дівча вже має змогу сповнити заповітну обіцянку.

Йі одного разу я, запаморочений любовним шалом, закрався ззаду й обняв за стан жадану Богданку, яка стояла над крутосхилом, котрим закінчувалося гімназійне подвір'я, й ловила поглядом звивисту бинду Прута, що блищала удалині. І я сахнувся від зойку дівчини, мовленого теж латиною «Noli me tangere!»¹; й полинув той схлип за мною, коли я відступав назад, зляканий поглядом панночки, в якому яріли і гнів, і втіха; її очі наливалися бажанням, і я вже чув у словах «не торкайся мене» не заборону, а наполегливе прохання: «Tangere me, tangere!»²

Йі дозволом я скористався пізніше: на котильйоновій забаві мене запросила до танцю вона. Крізь трубу грамофона виливалася знайома з дитинства, відточена тактом мелодія, з якої вирізнялись слова відомого мені автора: «Ще раз поглянути на тебе, з тобою стрінутись ще раз», а Богданка суголосно шепотіла своє: «Tangere me!», й ми дотикалися одне до одного своїми розпаленими тілами...

2

Тоді я збагнув таїну цього танцю: дозвіл, блаженство, радість і пізнання містерії життя.

А бачив його вперше іще дитиною.

¹ Не торкайся мене! (Лат.)

² Діткнись до мене! (Лат.)

...Коли мені виповнилось десять років і я мав після канікул перейти до четвертого класу — останнього в Трацькій початковій школі, мій батько, перший учитель в цьому забутому Богом і найкращому з усіх покутських сіл, які притулилися до крайньої гряди карпатського хребта й пожильці яких не зважувалися називати себе гуцулами, але й покутянами вже не були, надумав вихопити мене з цього зачарованого дна землі й обступленого з усіх боків дрімучими лісами, й лише одна просіка протискалася крізь гущавину до схожої на церковну баню Шмаєвської гори, що стояла на межі між Покуттям і Гуцульщиною, — й послати на науку до Коломийської української гімназії. Тож для того щоб я — напівселюк-напівпанич — привчився жити після трацької тугої тиші в гамірному місті, завіз мене під час літніх вакацій до своїх коломийських приятелів, дозволивши навідатись додому аж на свято Успіння Пресвятої Богородиці — празнешний день у моєму селі, й мав я ту дорогу, довжиною у три милі, здолати пішки.

Однак мені пощастило. Батько отримав запрошення від колишнього військового колеги отця Яросевича — пароха із Сапогова, що біля Галича, за Першої світової війни капелана у Тридцять шостому регіменті, в якому мій батько відбував службу: всечесний отець запрошував свого побратима на концерт музичного ансамблю Степана Гумініловича, що славився знаменитою солісткою Ренатою Яросевич, дочкою отця.

Я мав щастя побувати разом з батьком на цьому концерті, який продовжився згодом у моєму трацькому домі в день престольного празника: батько запросив отця на празнешний обід, і з отцем прибули до Трача

гурт музикантів й двоє гімназійних професорів — популярних у Коломії поетів: Володимир Павлусевич та Дмитро Николишин. Та найцікавішою була для мене закохана пара — Рената Яросевич та її кавалер, якого кликали Бодьом.

...Після двотижневої розлуки з рідним селом я не міг ним натішитись. Видалось воно мені несподівно гарним: поділене ярами на замаєні садами острівці з білостінними й жовтостріхими хатами, що потонули в кучерявих зелених вирах, й знайомі були мені тут кожна царина, що визирала з лісової темені, й видзьобані овечими копитцями путівці, що збігали до глибоких мочул із синіми озерцями на дні, і плетиво витоптаних стежок, кожна з яких вела до окремого сільського присілка.

Усі ці житловища, потіснивши лісові займанщини, вилаштувались півколом під Шпаєвською горою, яка закрила трачанам вхід до таємничої Гуцульщини з її чугайстрами, ворожбитами, нявками й опришками, — і висотуються з них, щойно заграє на церковній дзвіниці найменший дзвін, сповіщаючи настання престольного празника в Трачі, вервечки прихожан, що тягнуться до старої церковці, захованої під столітніми смереками під Сталащуківим схилом, який стрімко спадає до карпатського хребта на земне дно. А в те дно, котре Боснею зветься, гейби вихор налетів, несучи звідкись й безладно гублячи у прірвах сади, пасіки, стайні, стодоли й шпихліри, й заслоняються вони від світу першем лісів, протятих просіками, що протискаються крізь лісові дебрі до Пиконева, Зруба, Багновиська, Волового та Сакатури...

Отож висотуються з тих лісових тунелів шнурочки святкового люду, а кожен прихожанин одягнутий по-

своєму: терновими хустками пов'язані жінки з Пиконева, у малинових фартухах пишаються дівчата зі Зруба, у вишневих опинках молодиці з Волового; газди із Сакатури — в клепанях, з-під яких спадає на плечі рівно розчесане й блискуче від олії волосся, а парубки з Вільшаника — у чорних капелюхах з павами.

А вже б'є найдужчий благовіст — то відчинив у храмі царські врата й проголосив «Благословенне царство Отця і Сина!» запрошений із Сапогова отець Ярославич, і я нетерпляче жду, коли після Богослуження посходяться до хати мого батька, славного на Запрутті вчителя, поважні гості, цікаві розмови яких, пісні та жарти я, заховавшись за віконною фіранкою, буду уважно слухати.

Та поки що стою на горбі біля Мельникового хреста й переношуся думками в післяобідній час, коли до Гаврилишиної стодоли, що на Панській вулиці, прийдуть з Пиконева троїсті музики й завихорить біля стодоли борза коломийка або шалений аркан.

Та на це видиво треба ще почекати: ось провіщає празник, коли можна буде напитися горілки до упаду, п'яною жебранкою сільський пияк Федір Юлинин, і це теж треба вислухати:

Ой не жалуй, моя мила, що я п'ю,
Тоді будеш жалувати, як я вмру...
Як я буду в домовині лежати,
Будеш тоді, моя наймилейша, плакати...

Ця співанка вже давно набридла трачанам, тож перебив її тепер глухий удар квача в песячу шкуру — прогнав галайка в язвини Залуцького лісу, а до мене — і як той час так швидко пролетів? — три брати Підлетейчу-

ки вийшли з пиконівських нетрів зі скрипкою, цимбалами, флюярою й бубном — і вдарили гуцульського марша: «Ішов гуцул з полонини, а гуцулка з Бані, сіли собі під смереков — зробили снідане...»

А тоді закрутилось у вихорі все село.

Долинула й до мене шалена музика — була вона такою густою, що не знала передиху між музичними тактами, наче музики кудись квапилися, наздоганяли або втікали від когось; такою дрібною, мов розсипаний мак, що його ніхто не в силі позбирати, а він сиплеться й сиплеться, заповнює увесь простір і подих забиває; такою тісною, ніби музиканти вмістилися на кружальці мідного грейцаря і зіступити з нього не можуть, бо довкруг місця немає; звуки музики перемішуються, немов перли у кришталевій вазі, шалений дзенькіт цимбалів, сопілкові завиточки, пекучі скрипкові перебори, а над усім цим гомінким содомом верховодить лункий бубон, що нагнітає в боснійську видолину всі ті звуки, мов бриндзу до бочки.

І я поплив тим потоком звуків до Гаврилишиної сто-
доли...

Й заповонила мене малого троїста музика, всього поглинула, немов вода, що рине з водоспаду, і я, побравшись із сільськими хлопчачками позашиї, закрутився в тій невтримній круговерті, що й облич не було видно, і пробивалися з того розшалілого ланцюга браві примовки — а прибий, повтори, ще такий! — і гупають босі ноги п'ятами в землю — і як вона не провалюється під нами, а музики, заохочені витворним рисунком аркана в дорослому гурті та ще й нашими дрібушечками, невгавають, й коли найстарший Підлетейчук натискає підборіддям на деко скрипки, мало

не розчавлюючи її, тоді бубон дає собі повну волю, що аж повітря від того гупання загусає, мов хмільна брага в діжці, а струни на цимбалах спливають з кобилок золотою патокою, та й флюяра ридає, немов від солодкого болю.

Та раптом цей содом стих, й гупання бубна на мить примовкло, щоб дати змогу розшалілим танцюристам почути інші звуки, які живуть в інакших, ніж коломийкова, мелодіях, й до нас дотягнувся тонкий, мов кінська волосінь, струмок пісні; у тому ніжному плині звуків мій слух вловив слова надії: «Прийде ще час, коли затужиш ти за мною, — може, тоді любов ти зрозумієш мою», — і я зрозумів, хоч було це для мене ще надто рано: кожній людині на світі призначений неоціненний і належний їй дар, та не до кожного втрапляє він, і називається цей дар любов'ю. Та якщо скупа доля не ошчасливила людину такою винагородою, то замінила її тугою, яка сильніша за любов: «І може, за ту любов вдячна будеш мені...»

Цей струмінь надії навально увірвався тоді в мою зелену душу, щоб скільчитися в ній нетерплячим чеканням: я ще в той час не знав, та й не міг знати, що проживу довгі роки з тією надією, а коли вона нарешті сповниться, я вже знатиму, що той сокровений дар втілюється у чутливу мелодію, яка так болісно й солодко доторкнулася до моєї оголеної душі.

Я нестямився, як опинився вдома й застав за накритим столом гурт поважних людей, серед яких вирізнялась молода пара: кавалер в окулярах, якого звали Бодьом, і його наречена Рената, схожа на пуп'янок білої лілії, краса якої виявляється аж тоді, коли пуп'янок розтлюється і спадають вниз пилкові віяльця.

Й цієї миті те диво сталося: закохані заспівали не знайому мені чарівну пісню, й мені здалося, що то під рожевою дугою, що провисла над Шпаєвською горою, немов веселка, стоять вони обоє в обіймах, перемінені в пісню.

Я сидів у своєму сховку за комодом, заслоненим від світлиці ажурною фіранкою, впивався дуєтом закоханої пари, а їхній спів начебто долинав до мене не з чільного місця за столом, де ті двоє стояли, переплівши руки, ніби боялися розлучитись бодай на мить, — спів долинав до мене не з їхнього боку, а впливав протягом з-під рожевої веселки, що обхопила підковою круглу баню гори. Трачани запевняли, що то земний газ проникає крізь пори і засвічується в нагрітому за день повітрі, та я знав своє: то мелодія пісні, якої я досі не чув, була не людською, а небесною і мала помаранчевий колір.

А крізь ажурну матерію мелодії пробивалася тиха розмова між гімназійними професорами, і мовив професор Николишин, який наступного року буде чарувати мене поезіями Шевченка і Тичини, — до маестро Павлусевича, майбутнього мого вчителя найкращої у світі мови — латини, яку чомусь вважають мертвою, хоч просякла вона своєю досконалістю у всі живі мови світу.

— Пане Володимире, — мовив півголосом пан Николишин, — чи ви вже знаєте, з ким, як автор тексту цієї пісні, ділитимете славу, що несподівно пронеслася над нашим краєм? Хто написав цю неземну мелодію, в яких чертогах світу її підслухав?

— Вона прийшла до автора з космічних глибин, він не творив її, а тільки записав почуте.

— Хто той чародій?

— Вас це цікавить? Даремно. Мелодія живе сама собою... А втім, ніхто не повірить, що звичайна людина середнього зросту і в звичайних окулярах зуміла опанувати найсокровенніші таємниці дотику любові, що його називають латинським словом «танго».

— Я догадуюся, хто цей автор.

— Дайте спокій... Хіба має значення, хто автор пісні, яка стала набутком усіх, хто має слух?

...Для мене ця таємниця розкрилася значно пізніше. А тепер вона просочувалася струмком печалі з космічних глибин попід веселковою підковою, що обхопила Шпаєвську гору.

3

Восени я став учнем першого класу гімназії, що відкрилася в Коломії при філіалі українського Педагогічного товариства, — й почався у моєму житті новий період, який тривав упродовж усього воєнного лихоліття й закінчився хіба що умовно, бо ще довго після сорок п'ятого року тривала в нашому краю партизанська війна.

Проте в моїй душі — мов живчик, немов збудник молоді енергії й цікавості до життя — бриніла почута в моєму домі у день престольного празника мелодія, що таїла в собі сподівання великого свята, яке неодмінно мало проникнути крізь просяклу тривогою глибінь часу й перетворити почуття страху перед всесвітнім розп'яттям на стан воскресної полегші, осяяний якщо не живильним дотиком любові, то ще сильнішим почуттям — тугою за коханням; і я вірив, що «прийде ще час, коли...». У тому стані солодкого очікування найве-

личнішого дива прийшла до мене звістка з дошки оголошень у центрі міста: «У приміщенні театру “Gwiazda” відбудеться спільне ревію “Танго” у виконанні музичних гуртів Яблонського й Гумініловича за участю неперевершеного дуету Богдана Весоловського й Ренати Ярошевич».

Й коли прибиральниця готувала театральну залу для вистави, я пробрався досередини й у суфлерській будці ждав очікуваного дива.

...Конферансьє запросив на сцену трійко музикантів — піаніста Яблонського зі Львова, коломийського акордеоніста Кос-Анатольського і скрипаля Середжука з Космача, й коли прозвучали вступні акорди, до зали полився той самий спів, що долунював колись до мене, як мені здавалося, з-під веселки над Шпаєвською горою; підсилений музичними акордами, видобутими з піаніно й акордеона і пронизаний сріблито-синьою мелодією, стягнутою зі струн скрипки смичком, який кожною своєю волосинкою творив особливий відтінок пісні, що спливав з уст співачки благанням: «Ще раз поглянути на тебе, з тобою стрінутись ще раз», — і на словах «у вечір, як зірки засяють в небі» спів злетів найвищими октавами у найвитворнішій фіоритурі, схожий на зіль кавказьких ашугів, коли мелодія зливається з її луною, — тільки так я можу нині визначити чар того співу, в якому поєдналося пізнане почуття кохання з болісним передчуттям його втрати.

Й коли Рената закінчила куплет словами «останній вечір, останній раз» і згас її чарівний голос у мінорному фіналі «погас останній вже промінь сонця, сумним акордом скінчився день», Бодьо, протестуючи, вибухнув вальсом «Усміх твій таємничий все мене так манить, чи

до щастя він кличе, чи зі щастя він кпить...». І відповіла йому Рената куплетом, в якому забринів тон щойно пригаслої надії: «Усміх твій таємничий моє серце заляв — каже тужити, та кохання створити вже не можеш ні ти, ані я...» Тоді Бодьо пригорнув кохану до себе, ніби рятуював її над проваллям безнадії, й обоє попливли у ритмі танго, малюючи всупереч сумнопрощальній пісні образ живого кохання.

Рената сахнулася, відступила назад, немов злякалася його пориву, та він під такт пісні наздогнав її, і обоє, задивлені одне в одного, злетіли у безвісті — втішені тим, що кохання їм ще не треба творити, що переповнило воно їх; дансерка, злякана його надміром, спробувала відступити від кавалера хоч на крок, вона кружляла довкола коханого, а він наздоганяв її, ловив, примушував підкоритися, й дівчина безнадійно втрапила в тенета його любові: впала спиною на його міцну руку — безвладна, безсила, готова до шаленого й безсоромного кохання.

Я вперше побачив живий рисунок танго й віри не йняв, що ці самі жерці любові постали враз на сцені звичайними змученими акторами, які з ледь винуватою усмішкою на устах кланялися глядачам. І в той мент я заблагав свою долю, щоб подарувала мені хоч раз за все життя вивершену красою хвилину гріховного танго...

4

Мої отрочеські літа окропилися кров'ю нової великої війни. Народи ще не встигли отямитися від Першої сві-

тової, як втрапили у смертельний вир Другої, ще жорстокішої, яка пошрамувала передовсім психіку дітей, зарані підготовлених до кривавої негоди розповідями батьків, на тілі яких ще не встигли зарубцюватися завдані у недавніх боях болючі рани.

Ї мала та аномалія специфічний характер, зумовлений передчасним, не лише фізичним, а й духовним дозріванням, — у відчуттях потрібності брати участь у невласливих для дитячих можливостей вчинках: у хворобливому зацікавленні вогнепальною зброєю, у групуваннях малолітніх боївок, де хлопчиська вправлялися у стрільбі, щоб бути готовими до битв за священні ідеали, оспівані у спогадах батьків.

Моє патріотичне формування набрало іншого ухилу: коли мої ровесники вже нахвалялися своєю готовністю до збройної боротьби за свободу, яка марилася їм у романтичних мріях й ціни якій скласти ще не могли, — мені моя підступна доля вручила перо, з яким я, немов із гострою шпагою, й нині пробиваюся крізь майже столітню брилу часу.

Й коли весь світ сколихнула жорстока кривда, заповідяна маленькому шматкові української землі, названої Срібною, яку німецький божевілець цинічно віддав на поталу мадярським бузувірам, — на Красному полі біля Хуста заяріла на весь світ кривава рана, й зжахнувся люд від побаченого: завойовник не стільки дбав про користь, як заспокоював свою садистську жагу руйнацією, і це його задовольняло достоту так, як стадо диких вепрів удовольняється сваволею на полях, де залишився в земному поросі картопляний дух, як, зрештою, задовольняється нині московський бандит диким шабашем на сплюндрованому Донбасі...

ЗМІСТ

Танго (Дотик любові)	5
На межі з потойбіччям	35

ДОДАТОК

Я ще не писав про Донбас... <i>Рефлексії</i>	59
Штрихи до моєї біографії	103
Примітки. <i>Василь Габор</i>	125